

Hz. Peygamber'in Aile Reisi Olarak Geçim Vasıtaları

*Kasım Şulul**

Özet

Bu makalede, önce kısaca Mekke'nin coğrafi ve ticarî konumu, Hz. Peygamber'in iktisâdî tutumu ve ticarî hayatla ilgili bazı emir ve tavsiyelerine değinilmiş, sonra aile reisi olarak Hz. Peygamber'in geçim vasıtaları temel kaynaklara başvurularak tek tek –ana hatlarıyla- incelenmeye çalışılmıştır.

Anahat Kavramlar

el-Ermin, tutumluluk, israf, cömertlik, cimrilik, geçim vasıtaları, ticaret, ticarî seyahatler, kervan, fey, humus, hediye, Câhiliye.

"Sources of Livelihood of the Prophet Muhammad as Head of Family"

Abstract

This article first deals with the commercial understanding of the Prophet Muhammad and some of his orders and recommendations on commercial life, and then examines -in general- each of his sources of livelihood as head of family with reference to main historical sources.

Key Words

al-Amin, thriftiness, extravagance, generosity, stinginess, sources of livelihood, commerce, commercial travels, caravan, *fay*, *khums*, gift, *Jabiliyyah*.

* Prof. Dr., Harran Ü. İlahiyât Fakültesi, İslâm Tarihi Öğretim Üyesi, Osmanbey Kampüsü, Şanlıurfa, TR; kasimsulul@gmail.com

Giriş

İslâm öncesi devirde; yani Câhiliye'de -İbn İshâk'ın kaydettiği gibi- Mekke, ekonomisi ticâret üzerine kurulu bir şehirdi: (وَكَانَتْ قَرِيضَ قَوْمًا تَجَارًا).¹ Şöyle ki:

Arap yarımadasının kuzeyinde Batnı-mekke (Bekke) adı verilen bir vadi üzerinde kurulan Mekke, Arap yarımadasında Kızıldeniz'in doğu sahilinde uzanan, kuzeyde Ürdün'ün liman şehri Eyle'den (Akabe) güneyde Yemen sınırındaki Asîr'e ve doğuda Necid çöllerinden Irak'a kadar uzan Hicaz coğrafi bölgesinin merkezidir. Şehir, Kızıldeniz'e 75 km uzaklıktadır ve Kızıldeniz ile bağlantısı Câhiliye döneminde Şuaybe Limanı, İslâm'dan sonra ise Cidde Limanı vasıtasıyla sağlanmıştır. Yemen-Suriye ticaret yolu üzerinde kurulu bir şehre sahip olan Mekkeliler, uluslararası alanda ticarî bazı imtiyazlar elde etme başarısını göstermişlerdir.² Bu sebeple Mekkeliler, her yıl kışın Yemen ve Habeşistan'a, yazın Suriye ve Anadolu'ya kadar uzanan ticarî amaçlı yolculuklar yaparlardı.

Mekke çevresinde Mecenne, Zülmeçâz ve Ukâz gibi serbest ticaret merkezleri de bulunmaktadır. Mesela Tâif'in kuzey doğusunda, Tâif ile Nahle arasında bulunan Ukâz çarşısı, Arap yarımadasında kapalı çarşı tarzındaki en büyük serbest ticaret merkezlerinde biri idi. Ukâz, şehir mesabesinde bir yerleşim birimi olup, zirâi alanları, hurma bahçeleri ve suları çok olan bir yerdirdi.³ Ukâz çarşısında tüccârlardan bir nevi gümrük vergisi olan uşûr (عشور) ile koruma veya himaye ücreti (خفارة)⁴ alınmazdı. Bu çarşıya başta Kureyş, Hevâzin, Gatafân, Huzâa, el-Hâris b. Abdimenât oğulları olan Ehâbîş kabileleri, Adel, Mustalık ve daha başka pek çok Arap kabilesi gelip ticarî faaliyetlerde bulunurdu. Arap yarımadasının diğer çarşılarına göre en kaliteli ve nadir bulunan mallar bu çarşıda satılırdı. Bu çarşıda yüksek düzeyli edebî faaliyetler de icra edilirdi. Ukâz'da, umuma açık ticarî faaliyetlerin, Şevvâl ayında, Zilkâde'nin ilk yirmi gününde veya son on beş gününde yapıldığına dair bilgiler bulunmaktadır.⁵

Diğer taraftan Mekke'nin içinde bulunduğu Arap Yarımadası düzensiz bir dikdörtgen şeklinde olup, dünya haritasında merkezî bir yer işgal etmektedir. Yarımada kuzeyde Filistin ve Suriye, kuzey-doğuda Irak ve İran, doğuda Basra Körfezi, güneyde Umman Denizi ve Aden Körfezi, batıda Kızıldeniz ve Afrika kıtasıyla çevrilidir. Dört bir tarafında – Dumetülcendel, Busra, Ezruh, Eyle (Akabe), Nazet, Bedir, Mina, Mecenne, Zülmeçâz, Ukâz, Cüreş, Hubâşe, Sana, Aden, Rabiye, Sühr, Suhar, Daba ve Muşakkar gibi- kadim serbest ticaret merkezleri bulunan

¹ Abdülmelik b. Hişâm el-Himyârî (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk., Mustafa es-Sakkâ - İbrâhîm el-Ebyârî - Abdülhâfız Şelbî, Mısır 1936, I,199; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Hâlid et-Taberî (224-310/838-923), *Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Beyrut 1987, III, 96-97.

² Bkz. el-Kureyş Süresi, 106/1-4.

³ el-İdrîsî, *Nüzhetu'l-Muştâk fi İhtirâki'l-Afâk*, I, 46 (eş-Şâmîle cd'sinden).

⁴ (خَفَرَةُ خَفْرًا إِذَا أَخَذَ مِنْهُ خَفْرَةً أَيْ جَعَلَهَا لِيَجِيرَهُ وَيَكْفُلَهُ).

⁵ Ebû Ali el-Marzûkî el-İfahânî, *el-Ezmine ve'l-Emkine*, I, 200-201 (eş-Şâmîle cd'sinden); Zamehşerî, *el-Cibâl ve'l-Emkine ve'l-Miyâh*, I,18 (eş-Şâmîle cd'sinden); Muhammed b. Abdilmünim el-Himyârî, *er-Ravdu'l-Mu'târ fi Ahbârî'l-Aktâr*, thk. İhsân Abbâs, Beyrut 1980, s. 411; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, IV, 142 (eş-Şâmîle).

yarımada, üç kıtaya (Asya, Afrika ve Avrupa) rahatça ulaşabilecek konumda, üç kıtayı birbirine bağlayan deniz ve kara yolları ile tarihi ipek yolunun deniz ve kara güzergâhlarının kavşak noktasındadır.

Netice itibarıyla Mekke, ekonomisi ticâret üzerine kurulu, uluslararası alanda ticarî bazı imtiyazlar elde etmiş, ticârî konumu güçlü bir şehirdir. Coğrâfî vaziyeti Mekke'nin ticârî konumunu desteklemiştir. Zira hem Mekke ve Hicaz hem de Arap Yarımadası dünya haritasında merkezî bir yer işgal etmektedir ve etrafı serbest ticaret merkezleriyle sarılı olup tarihi ipek yolunun kara ve deniz güzergâhlarının kavşak noktasındadır.

Bu sebeple Hz. Peygamber, ekonomik hayatta ticaretin revaçta olduğu bir toplum ve coğrafyada yetişmiş oldu. Henüz çok genç yaşta el-Emîn vasfıyla ünlenen Hz. Peygamber (as), hayatı boyunca, israfsız bir cömertliği ve cimrilikten uzak bir tutumluluğu en üst düzeyde kendisinde birleştirmiştir. O (as), ilâhî berekete mazhar, nimetin kıymetini bilen, her hâlükârda şükreden, sahip olduğu her nimet ve imkâna ilâhî emanet gözüyle bakan, emeğe ve üretime büyük değer veren fevkalade âlicenap bir şahsiyettir.

Hz. Muhammed (as), iş hayatını gayet adil ve dürüst olarak sürdürdü. Alışveriş yaptığı hiçbir kimsenin şikâyetine meydan vermedi. Her zaman sözünü tutardı. Çok genç yaşlarda dürüst ve doğru sözlü bir tacir olduğu herkesçe biliniyordu. Diğer insanlarla olan ilişkilerinde daima büyük bir sorumluluk ve dürüstlük anlayışına sahipti.

O (as), yalnızca hakkaniyet ve dürüstlük esaslarına dayalı bir ticaret yapmakla kalmadı, doğru ve âdil ticari muameleler konusundaki temel ilkeler de vazetti. İlişkilerindeki dürüstlük, adalet ve doğruluk her tüccar ve işadamı için takip edilecek ebedî kurallar haline geldi. Bu ebedî altın kuralları, -hicretten sonra, Medine döneminde- beyan eden Resûlullah (as) ın hadîslerinden bazıları şöyledir:

1- “Kendin ve ailen için helal yoldan çalış. Zira bu Allah yolunda bir cihaddır. Bil ki, Allah'ın yardımı meşru ticaretle birlikte” (*وَابْتَغِ عَلَى نَفْسِكَ وَعِيَالِكَ حَلَالًا، فَإِنَّ ذَلِكَ جِهَادٌ*)¹ (*فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَأَعْلَمُ أَنْ عَوْنَ اللَّهِ فِي صَالِحِ التِّجَارَةِ*)¹

2- “Hiç kimse elinin emeğiyle kazandığından daha hayırlısını yememiştir. Allah'ın Peygamberi Davud (as) da elinin emeğinden yer idi” (*مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ*)² (*مِنْ عَمَلٍ يَدُوهُ، وَإِنَّ تَبَىَّ اللَّهُ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَأْكُلُ مِنْ عَمَلٍ يَدُوهُ*)²

3- “Muhakkak helâl belli, haram da bellidir. İki arasında (helâl veya haram olduğu belli olmayan) birtakım şüpheli şeyler vardır ki, çok kimseler onları bilemezler. Şüpheli şeylerden sakınan kimse, dinini ve ırzını korumuş olur. Şüpheli şeylere dalan kimse, harama düşer. Nitekim (içine girmek yasak olan beylik) kuru etrafında (davarlarını) otlatan çoban da çok sürmez haram sahada otlatabilir. Haberiniz olsun, her hükümdarın (kendisine mahsus) bir korusu olur. Gözünüzü açın, Allah'ın (yeryüzündeki) korusu da haram ettiği şeylerdir. Uyanık olunuz! Cismin içinde bir lokmacık et vardır ki, o iyi olursa bütün ceset iyi olur, o bozuk olursa bütün ceset bozular. Dikkat edin! İşte o (et parçası) kalptir”: (*إِنَّ الْحَلَالَ بَيِّنٌ وَإِنَّ الْحَرَامَ*)³ (*بَيِّنٌ وَبَيْنَهُمَا مُشْتَبِهَاتٌ لَا يَعْلَمُهُنَّ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ فَمَنْ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعِرْضِهِ وَمَنْ وَقَعَ فِي*)

¹ et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VII, 47 (eş-Şâmile cd'sinden).

² Buhârî, “*Buyû'î*”, 34/15.

köle ile onun oğlu Sâlih, beş deve, bir koyun sürüsü, bir kılıç, bir miktar gümüş ve biraz da hurma mahsulü miras kaldı. Ümmü Eymen, Hz. Peygamber'e dadılık yapmıştır.¹

2- Âmine Hatun, doğumdan sonra çocuğunu kısa bir süre yanında tuttu. Hz. Muhammed'i, ilk olarak annesi Âmine Hatun emzirdi. Rivâyetlerden Âmine Hatun'un çocuğunu kısa bir süre emzirdiği anlaşılmaktadır. Sonra Ebû Leheb'in azatlısı Süveybe Hanım, oğlu Masrûh ile birlikte bir müddet onu (as) da emzirdi. Süveybe Hanım, daha önce Hamza b. Abdülmuttalib'i, Hz. Muhammed'den sonra ise Ebû Seleme Abdullah b. Abdileled el-Mahzûmî'yi de emzirdi.² Mekke ailelerin, yeni doğan çocuklarını, çölün sağlıklı havasında büyümeleri ve fasih Arapça'yı öğrenmeleri için bedevî kabilelerden bir sütanneye verme geleneğine binaen Hz. Muhammed'e -dedesi Abdülmuttalib ve annesi tarafından- sütanne arandı. Hevâzin kabilesinin Benî Sa'd b. Bekr koluna mensup sütanne Halîme bint Ebî Züeyb Abdullah b. Hâris'e³ emanet edildi. İki yıl sütannenin yanında kaldıktan sonra annesine iade edildi. Fakat annenin, çocuğun Mekke vebasına yakalanmasından endişe etmesi -veya muhtemelen çöl havasının çocuğuna yaradığını görmesi- çocuğun sütanneye iadesine sebep oldu. Sütanne Halîme-i Sa'diyye, iki yıl sonra, Hz. Muhammed (as) ın etrafında meydana gelen "göğsünün yarılması" (şakk-ı sadr) gibi bir takım harikulade olaylar sebebiyle korkuya kapıldı ve çocuğu annesine geri verdi.⁴ Hz. Âmine, oğlunu son olarak bir daha sütanneye gönderdi ve bir veya bir yıla yakın bir süre sütannenin yanında kaldı.⁵

Belâzürî, Resûlullah'ın iki yılda süttten kesildiğini, Halîme-i Sa'diyye'nin Hz. Peygamber'i beş yaşında annesine ve dedesine teslim ettiğini, altı yaşına kadar da annesinin yanında kaldığını haber verir ve "sahîh olan görüş budur" der.⁶

İbn Kuteybe'nin naklettiği bir rivâyette, Hz. Peygamber (as): "Ben Araplar'ın en fasihiyim, zira Kureyşli olsam da Benî Sa'd b. Bekr kabilesinin yanında büyüdüm" demiştir.⁷

3- Annesi Âmine Hatun'dan bir ev Hz. Peygamber'e miras kalmıştır.

¹ Muhammed b. Sa'd (160-230/777-845), *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, Beyrut ts., VIII,223; Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Yusuf es-Salîhî eş-Şâmî (ö. 942/1536), *Subulü'l-Hudâ Ve'r-Reşâd Fî Sîretü Hayri'l-İbâd*, thk. Adil Ahmed Abdülmecûd - Ali Muhammed Meûz, Beyrut 1414/1993, I, 332; Ebu'l-Fida İsmâil b. Kesîr (701-774/1301-1372), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa Abdülvâhit, Beyrut 1976, IV, 126; Celâl Yeniceri, *Peygamber, Devlet Başkanı ve Aile Reisi Hz. Muhammed ve Yaşadığı Hayat*, İstanbul 2000, s. 172.

² İbn Sa'd, I, 108; Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahya b. Câbir el- Belâzürî (ö. 279/892), *Ensâbü'l-Eşraf*, thk., Süheyl Zekkâr - Riyaz Zerkeli, Beyrut 1996, I, 103; Taberî, II, 250.

³ İbn. Hişâm, I,169; Taberî, II, 250.

⁴ İbn Hişâm, I,173; İbn Sa'd, I, 112; Taberî, II, 250-253.

⁵ İbn Sa'd, I, 112; İbn Kesîr, I, 225.

⁶ Belâzürî, *Ensâb*, I, 103.

⁷ Ebû Mummmed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî (213-276/828-889), *el-Madrif*, thk. Servet Ukkâşe, Mısır 1960, s. 132.

4- Dedesi Abdülmuttalib ve amcası Ebû Talib, Hz. Peygamber evlenip bağımsız bir hayat kurana kadar sürekli olarak onu (as) himaye edip desteklemişlerdir. Hatta Ebû Tâlib bi'setin 10. yılında vefat edene kadar, peygamberlik vazifesini yerine getirme konusunda Hz. Muhammed (as) ın en önemli destekçisi olmuştur.

5- Hz. Peygamber (as), bi'setten önce, bir ara Mekkeliler hesabına ücretle çobanlık yapmıştır. Buhârî'de de kaydedilen rivâyete göre: "Resûlullah: 'Allah davar gütmeyen hiç bir peygamber göndermemiştir' dedi de oradakiler ona: 'Sende mi ey Allah'ın Resûlü?' diye sordular. O da: 'Evet, ben de Mekke ahâlisi için Karârî'te (veya karârî¹ karşılığında) koyun güderdim' diye cevap verdi".²

Hz. Peygamber'in yukarda bahsedilen ücretle çobanlığı dışında aile geçirmine bir katkı olarak ailesinin hayvanlarını otlatığı da olmuştur ki kendisi diğer peygamberlerin çobanlığına değindiği bir sırada bundan şöyle bahsetmektedir: "Ben de (Mekke'de) Ecyâd mevkiinde ailemin hayvanlarını otlatıyordum".³

6- Hz. Peygamber (as), hicretten önce ve sonra ticaretle uğraşmış ve nübüvvetten sonra: "Doğru ve emîn/güvenilir tâcir; peygamberler, siddikler ve şehitlerle beraberdir" (التَّاجِرُ الصَّدُوقُ الْأَمِينُ مَعَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشَّهَدَاءِ)⁴ buyurarak buna teşvik etmiştir.⁵

Hz. Peygamber, hicretten önce es-Sâib b. Ebi's-Sâib Sayfî b. Âbid ve Hz. Hatîce gibi şahsiyetlerle ticârî ortaklık ve muâmeleler yapmıştır.⁶ Hz. Peygamber'in ticârî seyahatleri de buna tanıktır. Kaynaklar Hz. Peygamber'in bi'setten önce en az sekiz defa ticârî seyahatlerde bulunduğunu kaydetmişlerdir:

1. Hz. Muhammed, Yemen'e iki defa seyahat etti. İbnü'l-Cevzî, Hz. Muhammed (as) ın amcası Zübeyr b. Abdilmuttalib'le birlikte Yemen'e ilk seyahatinde on küsur yaşında olduğunu rivâyet eder.

ii- Hz. Muhammed (as) on iki yaşında iken, amcası Ebû Tâlib ile ticârî bir kervan

¹ Karârî lâfzı hakkında iki görüş vardır: 1- Bir para birimi olarak kırât'ın (قبراط) çoğuludur. Kırâtın, dirhem in altıda biri, -çoğu yerlerde- dînârın 1/20 veya -Şam ahalisine göre- 1/24'ü olduğu söylenmiştir. ii- Karârî, Mekke yakınında bir yerin adıdır. Ebû İshâk İbrâhîm b. İshâk el-Harbî, Peygamber (as) ın burada koyun güttüğünü bildirmiştir. Karârî lâfzı, nakit para birimi olan kırât'ın çoğulu kabul edilirse, başındaki "حلى" harf-i cerri, "bâ" harf-i cerri anlamında sebebiyet ifade eder. İbn Mâce'nin bir rivâyetinde "بالقراريط" şeklinde gelmesi de "sebebiyet" manâsını teyit eder. Hattâ İbn Mâce'nin şeyhi Süveyd: "Peygamber (as) koyun başına bir kırât ücret alırdı" demiştir. Karârî bir yer ismi kabul edilirse "alâ", zarfîyet için olur. Bkz. Buhârî (194-256), *el-Câmî'ü's-Sahîb: Sahîb-i Buhârî ve Tercemesi*, mütercim: Mehmed Sofuoğlu, İstanbul 1987, V,2088 (6. dipnotta).

² Buhârî, "el-İcâre", 37/2, İbn Mâce, "et-Ticâre", 5; İbn Hişâm, I, 176; İbn Sa'd, I,125.

³ Muhammed b. İshâk b. Yesâr'ın (85-151/704-768), *es-Sîre: Kitâbi'l-Mebde' ve'l-Meb'as ve'l-Megâzî*, thk. M. Hamidullah, Konya 1981, s. 105.

⁴ Tirmîzî, "Buyû", 4, 1225.

⁵ Daha fazla bilgi için bkz. Afzalurrahmân (naz.), *Sîret Ansiklopedisi*, çev. Mustafa Aykaç v.dğr., İstanbul 1990, II, 267 vd.

⁶ Markizî, *İmtâ'ü'l-Esmâ' Bimâ Li'n-Nebiyi Mine'l-Abvâli Ve'l-Emvâli Ve'l-Hefedetü Ve'l-Metâi*, Beyrut 1999, I, 16.

eşliğinde Suriye'ye seyahat etti. İbn Sa'd'ın naklettiği bir rivâyetle, "Abdülmuttalib'in veye Ebû Tâlib'in gittiği her sefere Hz. Muhammed (as) 1 da götürdüğü" zikredilir. Râvi, gittiği her sefere onu (as) götürenin kim olduğu konusunda tereddüt etmiştir. Abdülmuttalib vefat ettiğinde Hz. Muhammed (as) henüz küçük yaşta bir çocuktur. O günün şartlarında o yaşta bir çocuğun sıkça uzun yolculuklara götürüldüğünü düşünmek makul değildir. Hz. Muhammed, dedesi Abdülmuttalib'in ömrünün son 7-8 yılına tanık olmuştur. Söz konusu dönemlerde Abdülmuttalib 74 yaşlarında idi. Uzun seyahatlara çıkacak durumda değildi. Öyleyse Hz. Muhammed'i gittiği her sefere götürün şahsın Ebû Tâlib olması daha muhtemeldir.

Siyer kaynakları bunların tümünü kaydetmemiş olsa da İbn Sa'd'ın naklettiği rivâyet, Ebû Tâlib'in Hz. Muhammed (as) 1 bir çok ticârî veya başka amaçlı sefere götürmüş olduğuna da işaret eder.

iv- Zührî, Ebû Tâlib'in Suriye'ye yaptığı ticârî bir seyahate ergenlik çağına henüz gelmiş yeğeni Hz. Muhammed (as) 1 da götürdüğünü nakletmiştir.

Kâfile Teyma'ya varıp burada konakladıklarında bir Yahûdî din bilgini (habr) onları gördü ve Hz. Muhammed'i işaret ederek Ebû Tâlib'e: Bu çocuk senin neyin olur? Diye sordu.

Ebû Tâlib: Kardeşimin oğludur, dedi.

Yahûdî bilgin: Onu sever misin? Diye sordu.

Ebû Talib: Evet, dedi.

Yahûdî bilgin: Vallahi Suriye'ye gidersen onu öldürürler ve onunla yurduna geri dönemezsin. Zira bu çocuk onların düşmanıdır" dedi. Yahûdî bilgin, muhtemelen bu sözlerle son peygamber Hz. Muhammed'in İsrâil oğullarından olmaması nedeniyle onun peygamberliğini inkar edeceklerini ve aralarında bir husumet olacağını kastetmiş olmalıdır. Yahûdî bilginin uyarısı üzerine Ebû Tâlib, -muhtemelen ticaretini yaptıktan sonra- Teyma'dan Mekke'ye geri dönmüştür.¹

v- Ebû Abdullah b. Mende'nin (ö. 395/1005) zayıf bir isnâdla İbn Abbâs'tan naklettiği bir rivâyetle, Hz. Muhammed (as) ın yirmi, Hz. Ebû Bekir'in ise on sekiz yaşındayken birlikte Suriye'ye ticârî bir seyahatte buldukları dile getirilir.

vi- Hz. Hatice, işlerini takip için Hz. Muhammed (as) 1 iki kez ismi جرش harflerinden oluşan bir şehre göndermiş ve her defasında Hz. Muhammed (as) 1 (yükü mü yoksa tek başına bir deve mi olduğu açıklanmayan) bir deve ile ödüllendirmiştir: (عن جابر قال استأجرت خديجة رضي الله عنها رسول الله صلى الله عليه وسلم) (كل سفرة بقلوص سفرتين إلى جرش).

Eğer burada sözü edilen Cüreş (جرش) ise, bu yer, Tâif'in güneyinde, Yemen'de bulunmaktadır. Cüreş, etrafı surlarla çevrili, yılda bir kez kurulan fuarı ile Güney Arabistan'ın önemli bir şehriydi. Cüreş halkı, Medine döneminin son yıllarında Hz. Peygamber'e iki kişilik bir heyet gönderip Müslüman olmuşlardır. Hz. Peygamber, Cüreş'in etrafındaki meraları onlara tahsis etmişti.²

Yukarıda zikredilen kelime Carş (جرش) diye okunursa, Ürdün'de bir şehir olur.

¹ Muhammed b. Müslim b. Ubeydillah b. Şihâb ez-Zührî (51-124), *el-Megâzî en-Nebeviyye*, thk. Süheyl Zekkâr, Dimaşk 1401/1981, Dârülfikr neşriyatı, s. 40-41.

² İbn Sa'd, I, 338; İbn Hişâm, IV, 234-235; Beyhâkî, V, 373; Şâmî, VI, 262.

Ürdün'deki Carş da Bizanslılar zamanında oldukça önemli bir kentti.⁹ Harabeleri bugün bile görenleri hayrete düşürmektedir. Her halde, bu ilk teşebbüslerin müspet bir neticesi olarak, Hz. Hatice, Hz. Muhammed (as) 1, Hubâşe ve Suriye'ye ticarî ortağı olarak göndermiştir.

vii- Ma'mer b. Râşid, Zühri'den: "Hz. Hatîce'nin, 'erginlik çağına ulaşip iyice olgunlaştığı sırada' Hz. Muhammed'i ticarî vekili olarak Kureyş'ten bir şahısla birlikte Tihâme'de Hicâz-Yemen kervan yolu üzerinde Hubâşe çarşısına gönderdiğini" rivâyet eder. Vâkıdî, bu haberin Hicâz siyer ekolünce rivâyet edildiğini bildirmiştir. Makrizî de Hakîm b. Hizâm'dan Hz. Peygamber'i Hubâşe çarşısında gördüğünü ve pazardan Tihâme kumaşı aldığını nakleder.

viii- Hz. Muhammed, 25 yaşındayken Hz. Hatîce'nin ticaret kervanının yöneticisi olarak Suriye'nin Busrâ kentine gitti. Mes'ûdî'ye göre, Nastûrâ adlı bir rahip, Hz. Muhammed'i Meysere ile birlikte bu seyahati esnasında gördü, bulutun Hz. Muhammed'i gölgelediğine tanık oldu ve: "Bu peygamberdir ve peygamberlerin sonuncusudur" dedi. İbn Sa'd'ın rivâyetinde ise Hz. Muhammed (as) ın konakladığı yeri fark eden Nastûrâ kendisi hakkında: "Bu ağacın altında oturan peygamberden başkası değildir" dediği bildirilir.¹

Meşhûr seyyah İbn Battûta (703-770/1304-1368-69), Hz. Peygamber'in Hz. Hatîce adına ticaret için Busrâ'ya geldiğinde devesinin çöktüğü yere "Mescid Mabrika'n-nâka" adında bir câmi yapıldığını ve Suriye'nin güneyindeki Havrân bölgesi halkının câmiyi ziyaret ettiğini yazar. Câmînin, Suriye'ye gönderilen Kur'ân-ı Kerîm'in ilk nüshasını taşıyan devenin çöktüğü ve *Mushaf*'in korunduğu yer olması sebebiyle inşa edildiği de nakledilmiştir.²

Hicretten sonra Müslümanların düzenlediği ticarî seferlere Hz. Peygamber de ortak olmuştur. Siyer-megâzî kitaplarında, bu ticarî seferlerin bazılarında seriyye denmiştir.

Mesela, Zeyd b. Hârîse'nin Recep H. 6'da düzenlenen Vâdilkurâ Seriiyesi ticarî amaçlı bir girişimdir.³ Kaynaklar Dihye b. Halîfe el-Kelbî'nin sadece tek bir seriyye idare ettiğini söyler. Fakat seriyyenin tarihi ve diğer hususlarda bilgi vermezler.⁴ Dihye b. Halîfe'nin tüccar kişiliğine ve Hz. Peygamber'le ortaklık kurduğuna dair kayıtlara⁵ bakarak bunun ticarî amaçlı bir seriyye olduğu söylenebilir.

7- Hz. Hatîce'nin Hz. Peygamber'e olan desteği:

Hz. Muhammed (as) ın ilk eşi Hz. Hatîce, Kureyş'in Benî Esed kolundandır; babası Huveylid b. Esed b. Abdiluzza b. Kusay, annesi Fâtuma bint Zâid el-Asam'dır.

Hz. Hatîce, daha önce iki evlilik yapmış ve dul kalmıştı. Muhtemelen iki

¹ İbn Sa'd, I,130; İbn Habîb, s. 77-78; Süheylî, II,151-152.

² Bkz. K. Şulul, *Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, s. 124.

³ Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî (130-207/747-823), *Kitâbü'l-Megâzî*, thk. Marsden Jones, London 1966, II,564.

⁴ İbn Sa'd, IV, 251; Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) *el-İsâbe fî Temyizis-Sahabe*, Beyrut 132, I, 474.

⁵ Bkz. H. Lammens, "Dihye", *MEB*, I. A., III, 586; A. Yardım, "Dihye b. Halife", *DİA*, IX, 294.

kocasından da kendisine bazı mallar miras olarak kalmıştır.

Hz. Hatice, güvenilir kişilerle kâr paylaşımı esasına dayanan emek-sermaye ortaklığı (mudârebe) yapardı: (وَكَانَتْ حَدِيجَةَ بِنْتُ خُوَيْلِدٍ امْرَأَةً تَاجِرَةً ذَاتَ شَرَفٍ وَمَالٍ. تَسْتَأْجِرُ (الرجال في مآلها وأضرارهم إياه بشيء تجعله لهم).¹ Mesela kardeşinin oğlu Hakîm b. Hizâm b. Huveylid bunlardandır.² Hz. Hatice'nin tanıdıklarının tavsiyesi üzerine, çevresinde üstün ahlâk sahibi ve güvenilir bir genç olarak bilinen Hz. Muhammed ile de ortaklık yaptı. Onun başarılı bir tâcir, dürüst ve doğru sözlü bir insan olduğunu gördü. –Hz. Hatice'nin kölesi olan ve efendisinin görevlendirmesi üzerine Hz. Muhammed'e (as) ticaret kervanında yoldaşlık yapan- Meysere'den, Hz. Muhammed'in (as) ahlâk ve davranışları hakkında bilgi aldı. Bütün bu özellikleri sebebiyle kendisine hayran kaldı ve Hz. Muhammed'e evlilik teklif etti; o (as) da bu teklifi kabul etti.³

Başka bir rivâyete göre ise Resûlullah (as), önceleri koyun güdüyordu. Sonra koyunları bırakıp bir ortağıyla beraber deve gütmeye başladı. İki ortak, bir defasında Hatice'nin kız kardeşinin develerini kiraladılar. Hatice'nin kız kardeşinden biraz alacakları kaldı.

Ortağı, Hz. Muhammed'e: Git alacağı sen tahsil et! dedi.

Ancak Hz. Muhammed: Sen git ben utanıyorum, dedi.

Ortağı gittiğinde Hatice'nin kız kardeşi: Muhammed nerede? diye sordu.

Bunun üzerine ortağı: Ona söyledim, fakat bana utandığını ifade etti, diye cevap verdi.

Bu defa Hatice'nin kız kardeşi: Bu kadar utangaç ve iffetli olan bir kimse görmedim, dedi. Bu söz kardeşi Hatice'yi çok etkiledi ve hemen Hz. Muhammed'e kendisine talip olması haberini gönderdi.⁴

Bu ve benzeri rivâyetler, Hz. Hatice'nin Hz. Muhammed'in takdire şayan beşerî münasebetlerine şahit olduktan sonra onunla evlenmek istediğine işaret eder.

Evliliğe, Hz. Hatice'nin arkadaşı olup daha sonra sahâbe arasında yer alan Nefise bint Ümeyye aracılık etti. Hz. Muhammed (as) ın Hz. Hatice'ye mehir olarak, 500 veya 400 dirhem ya da yirmi dişi deve verdiği rivâyet edilmiştir.⁵

Hz. Hatice, eşine derin bir sevgiyle bağlandı, bi'setten sonra peygamberliğine hemen inandı ve daima ona destek ve yardımcı oldu. Bu durumun, Resûl-i Ekrem üzerinde -kendine güvenmesi açısından- müspet bir etki yaptığı muhakkaktır.

Hz. Muhammed (as), Hz. Hatice (r. anha) vefat edene kadar başka bir kadınla evlenmedi ve onunla -İbn Kuteybe'ye göre- 25 yıl birkaç ay mutlu bir aile hayatı

¹ İbn Hişâm, I, 199.

² Belâzürî, *Ensâb*, II, 118.

³ Konuyla ilgili diğer rivâyetler ve tahliller için bkz. Şâmî, II, 164-168.

⁴ Şâmî, XI, 155-156.

⁵ İbn Kesîr, Beyhâkî'den Hz. Peygamber'in her bir hanımına 400 dirhem mehir verdiğini nakleder ve buna şu ifadelerle itiraz eder: Sahîh olan Hz. Peygamber'in her bir hanımına 12 ûkiye bir neş mehir vermiş olduğudur. Bir ûkiye 40, bir neş ise 20 dirhemdir. Buna göre 12 ûkiye bir neş 500 dirheme tekabül eder. Bkz. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, III, 273; M. Y. Kandemir, "Hatice", *DİA*, XVI, 465.

sürdü.¹

Halîme-i Sa'diyye'nin beldelerinde yaşanan kuraklık üzerine Mekke'ye gelip Hz. Peygamber (as) dan yardım istedi. Hz. Peygamber, sütannesinin çektiği sıkıntıları Hz. Hatîce'ye anlattı. Bunun üzerine Hz. Hatîce, 40 koyun ve mahfeli² bir deveyi Halîme-i Sa'diyye'ye hediye etmiştir.³ Bu hâdise Hz. Hatîce'nin ekonomik durumu hakkında bize açık bir fikir verir mahiyettedir.

8- Bi'setin 10. yılında vefat eden Hz. Hatîce'den ise Merve ile Safa arasındaki evi ile bir miktar mal Hz. Peygamber'e miras kaldı. Hz. Peygamber (as), hicrete kadar, Hz. Hatîce (r.anha) ya ait bu evde kaldı. Hz. Peygamber'in, İbrâhîm hâriç, bütün çocukları da bu evde doğdu. Hicret sonrasında Hz. Ali'nin kardeşi Akîl, söz konusu iki eve de el koyup sattı. Başka bir rivâyete göre ise hicretten sonra Akîl, Hz. Peygamber'in baba evine, Ebû Leheb'in bir oğlu ise onun (as) öteki evine el koydu.⁴

Vedâ Haccı sırasında Hz. Peygamber'e: "Nerede konaklayacaksın?" diye sorulduğunda o (as): "Akîl bize bir gölge mi bıraktı" diyerek evinin durumuna işaret etmiştir.⁵

Süheyli⁶ ve Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî,⁷ Hz. Peygamber'in, hicretten sonra, Medine'deki geçim vasıtalarının; başka bir ifadeyle tasarrufu Hz. Peygamber'e ait malların:

i- Hediye,

ii- Safiy,

iii- "Ganimetin beşte birinin beşte biri" (humsü'l-hums),

iv- Hz. Peygamber'in (as) katıldığı savaşlarda ele geçen ganimetten, ordunun bir bireyi olarak, savaşanlara taksim edilen ganimetin beşte dördünden kendisine düşen ganimet payı olmak üzere dört türlü olduğunu açık bir şekilde kaydetmişlerdir.⁸ Şimdi bunlar üzerinde kısaca duralım:

9- Hediye ve ikramlar:

¹ İbn Kuteybe, s. 133.

² Mahfe: Türkçe'ye geçmiş olan bu kelimenin Arapça aslı mahaffe veya mihaffedir (المخفف). Mahfe, devenin sırtına yerleştirilen ve karşılıklı iki kişiyi taşıyabilen önu açık oda biçimli sepettir. Sağlam kayışlarla hayvanın sırtına bağlanan mahfenin üzeri kumaşla örtülü olurdu.

³ İbn Sa'd, I, 113-114.

⁴ Daha sonraları, Emevî halîfesi Muâviye b. Ebî Süfyân, Hz. Hatîce'nin evini satın alıp mescit hâline getirmiştir.

⁵ Azrakî, *Abbârü Mekke*, thk., Rüşdi Sâlih Melhese, Mekke 2002, II, 161.

⁶ وكانت أموال النبي صلى الله عليه وسلم من ثلثة أوجه من الصفي والهدية تهدي إليه وهو في بيته لا في الغزو من بلاد (الحرب ومن خمس الخمس)

⁷ (قد كان يرسلو الله صلى الله عليه وسلم ثلاث حظوظ من الغنائم: الصفي، وخمس الخمس، وسهمهم أحد الغاميين).

⁸ Abdurrahmân es-Süheyli (508-581/1114-1185), *er-Ravdü'l-Unuf fi Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li İbn Hişâm*, thk. Ömer Abdüsselâm es-Selâmî, Beyrut 1421/2000, VIII, 103-104; Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *Sijerü'l-Kebîr*, II, 608 (eş-Şâmile).

Mesela Enes b. Mâlik'e göre, ensâr hurma bahçelerinden bâzı hurma ağaçlarını Hz. Peygamber'e hediye olarak ayırır, verirdi. Bu durum, Benî Nadîr ve Benî Kurayza'nın arazilerinin fethedilmesine kadar sürdü. Bunların fethinden sonra Hz. Peygamber (as) ensârın hurma ağaçlarını kendilerine geri verdi.¹

Kur'ân-ı Kerîm'de hediye verme ve hediye kabul etmenin hükmüyle ilgili özel bir açıklamaya rastlanmaz. Sadece Sebe kraliçesinin Hz. Süleyman'a bazı hediyeler gönderdiği, fakat siyasi amaç taşınması sebebiyle bunların geri çevrildiği anlatılır.²

Hadîslerde ise hediye ve hediyeleşme konusunda ayrıntılı hüküm ve bilgiler bulunur. Hz. Peygamber (as) hediyeleşmenin kural olarak insanlar arasındaki sevgi ve dostluğu geliştirdiğini, kıskançlık, bencillik ve cimrilik gibi kötü duygulan giderdiğini ve rızkın genişlemesine vesile olduğunu belirterek hediyeleşmeyi teşvik etmiş,³ verilen hediyelerin -haklı bir sebep yoksa- geri çevrilmemesini istemiştir. Yine Resûl-i Ekrem'in kömşü ülke hükümdarlarına, arkadaşlarına ve aile fertlerine çeşitli hediyeler verdiği, peygamberlik görevinin de bir gereği olarak sadaka ile hediye arasında ayırım yapıp kendisine verilen veya gönderilen sadakaları geri çevirdiği, fakat hediyeleri temiz ve helâl olduğu sürece kabul ettiği ve hediyelere yine hediye ile karşılık verdiği bilinmektedir.⁴ Öte yandan Hz. Peygamber'in, hediyeleşmeyi teşvik ederken haksız kazanç yollarını ve bunlardan biri olan rüşvetçiliği ağır bir dille kınaması, zekât memurlarının hediye almasını bir nevi rüşvet veya görev suiistimali olarak nitelendirmesi, hediye ile rüşvet arasındaki ince farkın belirlenmesi açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Resûlullah, Ezd kabilesinden İbnü'l-Lütbiyye'yi zekât toplamakla görevlendirmiş, bu zatın daha sonra bazı mallarla gelip: "Şunlar size aittir, bunlar da bana hediye olarak verildi" demiştir. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem minbere çıkıp: "Benim -zekât toplamak için- gönderdiğim bir memura ne oluyor ki: 'Şunlar sizin, şunlar da bana hediye edildi' diyebiliyor? Dikkat edin, bu kişi evinde otursaydı kendisine hediye verilir miydi?" diyerek bu konuda açık bir tavır ortaya koymuştur.⁵ Diğer bir hadiste: "Zekât memurlarına verilen hediyeler devlet malına hıyanettir" ifadesinin yer alması da böyle bir anlam taşır.⁶

10- Safiy: Faîl (فعليل) kalıbında ism-i mefûl (مفعول); yani seçilmiş manasında bir isimdir. Mesela Hz. Peygamber'e (as) "Safiy" denilmiştir. Çünkü Yüce Allah, onu (as) en hayırlı mahlukatı arasından seçmiştir. Câhiliye devrinde, ordu komutanın taksimden önce ganimetten kendisi için seçtiği şeye safiy denirdi. İslâm, Câhiliye devrindeki ganimetin dörde bölünmesi (mirbâ'/rubu') uygulamasını kaldırmış, onun yerine humus uygulamasını getirmiş, safiy adetini ise devam ettirmiştir: (وَالصَّافِي مَا (يُنْطَقُ لِلرَّيْسِ وَكَانَ هَذَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ فُنْسِخَ الْمِرْبَاعِ بِالْخُمْسِ وَيَقِي أَمْرَ الصَّافِي)). Bu sebeple Hz.

¹ Buhârî, "el-Megâzî", 64/14; İbn Kesîr, III, 153.

² en-Neml 27/35-36.

³ İmâm Mâlik, *el-Muvattâ'*, "Hüsnü'l-buluk", 16; Tirmizî, "Velâ", 6.

⁴ Buhârî, "el-Hibe", 7.

⁵ Buhârî, "el-Hibe", 17, "el-Abkâm". 24, 41; Müslim, "el-İmâre", 26-29; Ebû Dâvûd, "el-İmâre", 11.

⁶ A. Bardakoğlu, "Hediye", *DİA*, XVII, 151.

Peygamber'in taksimden önce ganimetten kendisi için ayırıp seçtiği Kılıç (Zülfikar denile meşhur kılıç gibi), kalkan, at, deve, köle ve cariye gibi şeylere safiy denmiştir.¹ Mesela Resûlullah (as), Hayber ganimetlerinden safiy olarak Safiyye'yi seçmiş ve "mağluplarla uzlaşma ve anlaşma" şeklindeki değişmez tavrının bir neticesi olarak onunla evlenmiştir.²

11- Humsü'l-hums (خمس الخمس): Humus (الخمس), "beşte bir", humsü'l-hums ise "ganimetin beşte birinin beşte biri" demektir.

"Eğer Allah'a ve hak ile batılın ayrıldığı gün, iki ordunun birbiri ile karşılaştığı gün (Bedir savaşında) kulumuza indirdiğimize inanmışsanız, bilin ki, ganimet olarak aldığımız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Resûlüne, onun akrabalarına yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir. Allah her şeye hakkıyla kadirdir"³ meâlindeki âyete göre, savaşta alınan ganimetler beşe bölünür. Beşte biri ayette sayılanlara tahsis edilir. Kalan da savaşa katılan gazilere taksim edilir. Âyete göre humus da beşe bölünür. Bu beş kısım:

- i- Allah ve Resûlü,
- ii- Resûlullah'ın (as) akrabası,
- iii- Yetimler,
- iv- Yoksullar ve
- v- Yolculardır.

Başka âyetlerde de (el-Enfâl 8/1) ganimetlerin Allah'a ve Resûlü'ne ait olduğu belirtilmiştir. Ganimetlerin Allah'a ait olması demek, savaşta elde edilen mal ve mülkün İslâm devletine ait olması demektir. İşte humsü'l-hums tamamen Hz. Peygamber'in payı olup onu ailesinin ve âyette zikredilen akrabalarını ihtiyaçlarını karşılamak için harcardı (فَسَبَّهْمُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُمْسُ الْخُمْسِ وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ) (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْطِي بَيْتِي هَاشِمٍ مِنَ الْخُمْسِ وَيُرْوَجُ أَيَّامَهُمْ). Resûlullah (as) ailesi ve yakın akrabalarına harcama yaptıktan sonra, artması durumunda humsü'l-humsun kalanını Müslümanların; başka bir ifadeyle kamu yararına olan yerlere harcardı.⁴

. Âyette zikredilen Peygamber Efendimizin (as) akrabaları hakkında âlimler ihtilaf etmişlerdir. İmâm eş-Şafî'ye göre, bunlar Hâşim ve Muttalip oğullarıdır. Âyette zikredilen Peygamber Efendimizin (as) akrabalarının sadece Hâşim oğulları, zekat almaları helal olmayan akrabaları veya bütün Kureyş kabilesi olduğuna dair görüşler de bulunmaktadır.

12- Hz. Peygamber'in (as) katıldığı savaşlarda ele geçen ganimetten, ordunun bir bireyi olarak, savaşanlara taksim edilen ganimetin beşte dördünden kendisine düşen

¹ es-Süheylî, VIII,103; Ebû Süleyman Hamed b. Muhammed el-Hattâbî el-Büstî (ö. 388/998), *Meâlimü's-Sünen: Şerh Sünen Ebû Dâvud*, Beyrut 1981, II, 28-29; eş-Şâmî, X, 429; Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb el-Firûzâbâdî (817/1415), *el-Kâmûsü'l-Muhîd*, Beyrut 1994, s. 1680.

² İbn Hişâm, III, 350-351.

³ el-Enfâl 8/41.

⁴ Vâkıdî, I,381; Şâmî, IV,328; Bkz. Süleyman b. Muhammed el-Buceyremî (البيجرمي), *Hâşiyetü'l-Buceyremî Ala Kitâbi'l-Hatib eş-Şirbînî (الشربيني): el-İknâ' Fî Halli elfâzi Ebî Şucâ'*, XII, 498 (eş-Şâmîle cd'sinden); H. Y. Apaydın, "Humus", *DLA*, XVIII,365-369.

pay: Zira Hz. Peygamber: “Ganimet savaşa katılanındır”: (الْغَنِيمَةُ لِمَنْ شَهِدَ الْوُقُوعَةَ) buyurmuştur.¹ Fakat Resûlullah (as), uygulamada hakkı olmasına rağmen bu payı almamıştır.²

13- Fey: “Allah’ın, onlardan (mallarından) Peygamberine verdiği ganimetler için siz at ve deve koşturmuş değilsiniz. Fakat Allah, peygamberlerini dilediği kimselere karşı üstün kılar. Allah her şeye kadirdir. Allah’ın, (fethedilen) ülkeler halkından Peygamberine verdiği ganimetler, Allah, Peygamber, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Böylece o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmaz. Peygamber size ne verirse onu alın, size ne yasakladysa ondan da sakının. Allah’tan korkun. Çünkü Allah’ın azabı çetindir. (Allah’ın verdiği bu ganimet malları,) yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan, Allah’tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah’ın dinine ve Peygamberine yardım eden fakir muhacirleridir. İşte doğru olanlar bunlardır. Daha önceden Medine’yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Bunların arkasından gelenler şöyle derler: Rabbimiz! Bizî ve bizden önce gelip geçmiş imanlı kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma! Rabbimiz! Şüphesiz ki sen çok şefkatli, çok merhametlisin!”³ meâlindeki âyetlerde, İslâm Devleti’nin gelir kaynaklarından feyi hükme bağlamıştır. Fey, düşmana karşı silah kullanmadan elde edilen gelirlerdir. Bu gelirler kamu yararı gözetilmek şartıyla ve herhangi bir sınırlamaya tabi olmaksızın devletin yapması gereken bütün hizmetlere sarf edilebilir. Mesela Hz. Ömer’den nakledilen bir rivâyete göre, Benî Nadîr’in malları Resûlullah’a tahsis edilmiştir. O da bu maldan ailesinin bir senelik nafakasını ayırır, onlara infak ederdi. Sonra bundan artakalanını cihâd ve hayır yollarına harcardı.⁴

Hayber’in⁵ bir kısmı kılıçla, bir kısmı da barışçı yollarla ele geçirildi. Savaşılmadan elde edilen bölgeler hazine arazisi yapıldı. Bazı tarihçiler, fethedilen toprakların fatihler arasında bölüştürülmesi sırasında alışlageldiği gibi “humus”un hükümete devredildiğini söylemektedirler ki bu Hayber’in Ketûbe vahasıydı. Peygamber Efendimiz (as), Ketûbe’nin Hâs (veya Hals) vadisinden elde edilen yıllık mahsulü ihtiyaçlarına göre, akrabaları, eşleri, bazı Müslüman erkek ve kadınların maaş ve

¹ eş-Şeybânî, *Siyerü’l-Kebîr*, III,894 (eş-Şâmile cd’sinden).

² قوله: (فَيُغْنِي أَرْبَعَةَ أَهْمَاسِيهَا) وَهَذَا مَا اسْتَقْرَفَ عَلَيْهِ الْإِسْلَامُ وَكَانَتْ فِي صَدْرِ الْإِسْلَامِ أَرْبَعَةَ أَهْمَاسِيهَا لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاصَّةً لِأَنَّهُ كَالْمَقَاتِلِينَ كَلِمُهُمْ نُصْرَةٌ وَكَانَ يَأْخُذُ مَعَ ذَلِكَ خُمْسَ الْخُمْسِ فَمَجْمَعَةٌ مَا كَانَ يَأْخُذُهُ أَحَدٌ وَعَشْرُونَ لَكِنْ هَذَا عَلَى بَلِّ كَانَ يُسَمَّى الْأَرْبَعَةَ أَهْمَاسَ عَلَى الْقَاتِمِينَ تَالِيًا لَهُمْ وَأَمَّا خُمْسُ الْخُمْسِ سَبِيلَ الْجَوَازِ وَلَكِنْ لَمْ يَقَعْ مِنْهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. (فَكَانَ يَصْرِفُ مِنْهُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَا فَضَلَ يَصْرِفُهُ فِي مَصَالِحِ الْمُسْلِمِينَ). Bkz. Bkz. Süleyman b. Muhammed el-Buceyremî, *Hâşiyetü’l-Buceyremî Ala Kitâbi’l-Hatîb ef-Şirbînî, el-İknâ’ Fî Halli elfâzi Ebi Şücâ’*, XII,498.

³ el-Haşr 59/6-10.

⁴ Buhârî, “*el-Megâz*”, 64/14; “*et-Tefsir*”, 65/405; Bkz. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu –toplum ve ekonomi-*, İstanbul 1996, s. 17; M. Fayda, “Fey”, *DİA*, XII, 511-513. Hz. Peygamber’in geçim vasıtaları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Celâl Yeniçeri, *Peygamber, Devlet Başkanı ve Aile Reisi Hz. Muhammed ve Yaşadığı Hayat*, İstanbul 2000, s. 171 vd.; “*Peygamber Ailesinin Gelirleri Ve Geçimi?*”, ed. Vecdi Akyüz, “*Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdette İslâm*”, İstanbul 1994, I, 313-362.

⁵ Medine-Suriye yolu üzerinde bulunan eski bir ticaret ve ziraat merkezi olan Hayber, Medine’nin yaklaşık 180 kilometre kadar kuzeyinden başlayan ve denizden 850-1000 metre yükseklikte yer alan, etrafı volkanik topraklarla çevrili geniş bir vadi

atuyeleri için kullandı. Bunun ayrıntıları siyer kaynaklarında verilmiştir.

Yahudilere ürünlerinin yarısını Müslümanlara vermek şartıyla Hayber'de kalma ve topraklarını işleme izni tanındı.¹

Fedek savaşımlardan ele geçirildiği için -el-Haşr Sûresi'nin 6. âyeti gereği- oradan elde edilen gelirler de Resûlullah'a tahsis edildi. O (as), bu gelirleri amme işlerine, ailesine, yolcu ve misafirlere harcardı.²

es-Safra (الصَّفْرَاء), Vâdilkurâ ve Yenbu' (يَنْبُع) de Fedek'le aynı statüdedir.

Sonuç

Aile reisi olarak on üç çeşit geçim vasıtası tespit ettiğimiz Peygamber Efendimiz (as), ekonomisi ticâret üzerine kurulu, uluslararası alanda ticarî bazı imtiyazlar elde etmiş, ticarî konumu güçlü olan Mekke'de yetişti. Coğrafi vaziyeti Mekke'nin ticarî konumunu desteklemiştir. Zira hem Mekke ve Hicaz hem de Arap Yarımadası dünya haritasında merkezi bir yer işgal etmektedir ve etrafı serbest ticaret merkezleriyle sarılı olup tarihi ipek yolunun kara ve deniz güzergâhlarının kavşak noktasındadır.

Hız. Peygamber (as), toplum hayatına katılıp iş-güç sahibi olacak yaşa kadar annesi Âmine Hatun, dedesi Abdülmuttalib ve amcası Ebû Talib'in yanında kalmış, onların bakım, himaye ve desteğini almıştır. Babası, annesi ve hanımı Hız. Hatice vefat edince kendisine menkul ve gayr-i menkul mallar miras olarak kalmıştır. Toplum hayatına katılma yaşından itibaren kendi çalışması ticarî faaliyetleri –özellikle Mekke dönemi hayatında- ile Hız. Hatice validemizin desteği en önemli ekonomik geçim kaynakları olmuştur.

es-Süheylî ve eş-Şeybânî, açık bir şekilde hicretten sonra Medine'de Hız. Peygamber'in geçim vasıtalarının: hediye, safiy ve “ganimetin beşte birinin beşte birini” ve “ganimetin beşte dördünden kendisine düşen pay” olmak üzere dört türlü olduğunu kaydetmiştir. Bunun yanında Hız. Peygamber'in (as), Medine döneminde, ticarî ortaklıkları ve kervan gönderme şeklinde faaliyetleri de olmuştur.

Diğer taraftan henüz çok genç yaşta el-Emîn vasfıyla ünlene Hız. Peygamber (as), hayati boyunca, israftır bir cömertliği ve cimrilikten uzak bir tutumluluğu en üst düzeyde kendisinde birleştirmiştir. O (as), ilâhî berekete mazhar, nimetin kıymetini bilen, her hâlükârda şükreden, sahip olduğu her nimet ve imkâna ilâhî emanet gözüyle bakan, emeğe ve üretime büyük değer veren fevkalade âlicenap bir şahsiyettir.

Hız. Muhammed (as), iş hayatını gayet adil ve dürüst olarak sürdürdü. Alışveriş yaptığı hiçbir kimsenin şikâyetine meydan vermedi. Her zaman sözünü tutardı. Çok genç yaşlarda dürüst ve doğru sözlü bir tacir olduğu herkesçe biliniyordu. Diğer insanlarla olan ilişkilerinde daima büyük bir sorumluluk ve dürüstlük anlayışına sahipti.

¹ Hayber arazisinin ve gelirlerinin taksimi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Vâkıdî, II, 693-699; İbn Hişâm, III, 363-368; İbn Sa'd, VII, 48; Belâzurî, *Fütüh*, s. 40-41; M. A. Köksal, *İslâm Tarihi*, XIV, 209-218; M. Hamidullah, *el-Vesâik*, 94-95; “Hayber”, *DİA*, XVII, 22; Fayda, Hız. *Ömer Zamanında Gayr-i Müslimler*, s. 21-22, 69, 73-77.

² Vâkıdî, II, 705-706; İbn Hişâm, III, 352, 368; Belâzurî, *Fütüh*, s. 41; Fayda, Hız. *Ömer Zamanında Gayr-i Müslimler*, s. 22; Algül, “Fedek”, *DİA*, XII, 294-295.

O (as), yalnızca hakkaniyet ve dürüstlük esaslarına dayalı bir ticaret yapmakla kalmadı, doğru ve âdil ticari muameleler konusunda temel ilkeler de vazetti. İlişkilerindeki dürüstlük, adalet ve doğruluk her tüccar ve işadami için takip edilecek ebedî kurallar haline geldi ve İslâm ilim dairesinin önemli bir şubesi olan ve fıkıh ilminde başta ticaret hukuku olmak üzere iktisat ilmiyle ilgili büyük çalışmalara kaynaklık etmiştir.

O (as), iktisadi hayatın temel yapıları olan ahlakî ilkeler de vazetmiştir.

KAYNAKÇA

- Afzalurrahmân** (haz.), *Sîret Ansiklopedisi*, çev. M. Aykaç v.dğr., İstanbul 1990.
- Azrakî**, *Abbâru Mekke*, thk. Rüşdî Sâlih Melhese, Mekke 2002 (10. baskı).
- Buhârî**, (194-256), *el-Câmi'ü's-Sabîb: Sabîb-i Buhârî ve Tercemesi*, mütercim: Mehmed Sofuoğlu, İstanbul 1987.
- ed-Dineverî**, Ebû Mumammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe (276/889), *el-Maârif*, thk. Servet Ukkâşe.
- el-Askalânî**, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Hacer (852/1449) *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahabe* Beyrut 132.
- el-Belâzürî**, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahya b. Câbir (279/892), *Ensâbü'l-Eşraf*, thk. Süheyl Zekkâr - Riyaz Zerkeli, Beyrut 1996.
- el-Büstî**, Ebû Süleyman Hamed b. Muhammed el-Hattâbî (388/998), *Meâlimü's-Sünen: Şerb Sünen Ebû Dâvud*, Beyrut 1981.
- el-Fîrûzâbâdî**, Meccdüddin Muh. b. Ya'kûb (817/1415), *el-Kâmûsü'l-Muhîb*, Beyrut 1994.
- İbn Hişâm**, Abdülmelik b. Hişâm el-Himyerî (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakkâ - İbrâhîm el-Ebyarî - Abdülhâfiz Şelbî, Mısır 1936.
- İbnü'l-Cevzî**, Ebu'l-Ferec Cemâleddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî et-Teymî el-Kureşî (510-597/1116-1201), *Telkîh Fuhûm Ehli'l-Eser fî Uyni't-Tarih ve's-Siyer*, Mektebetü'l-Âdâb, Kahire 1975.
- el-Himyerî**, Muhammed b. Abdilmünim, *er-Ravdu'l-Mu'târ fî Abbâri'l-Aktâr*, thk. İhsân Abbâs, Beyrut 1980.
- İbn İshâk**, Muhammed b. İshâk b. Yesâr (151/768), *es-Sîre: Kitâbi'l-Mebde' ve'l-Meb'as ve'l-Megâzî*, thk. M. Hamidullah, Konya 1981.
- İbnî Kesîr**, Ebu'l-Fida İsmâil (774/1372), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa Abdülvâhit, Beyrut 1976.
- Markizî**, *İmtâ'ü'l-Esmâ' Bimâ Li'n-Nebiyi Mine'l-Abvâli Ve'l-Emvâli Ve'l-Hefedetü Ve'l-Metâi*, Beyrut 1999.
- en-Nisâbü'rî**, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (206-261), *Sabîb-i Müslim*, Çevr.: Mehmet Sofuoğlu, İstanbul 1988.
- İbn Sa'd**, Muhammed (230/845), *et-Tabakâtü'l-Kubrâ*, Beyrut ts.
- es-Süheylî**, Abdurrahmân, (508-581/1114-1185), *er-Ravdü'l-Unuf fî Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li İbn Hişâm*, thk. Ömer A. es-Selâmî, Beyrut 1421/2000.
- eş-Şâmî**, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Yusuf es-Salihî (942/1536), *Subulü'l-Hudâ Ve'r-Reşâd Fî Sîreti Hayri'l-İbâd*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Meûz, Beyrut 1414/1993.
- et-Taberî**, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, (310/923), *Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Beyrut 1987.
- Yeniçeri**, Celâl, *Peygamber, Devlet Başkanı ve Aile Reisi Hz. Muhammed ve Yaşadığı Hayat*, İstanbul 2000.
- , *Peygamber, Devlet Başkanı ve Aile Reisi Hz. Muhammed ve Yaşadığı Hayat*, İstanbul 2000.
- el-Vâkıdî**, Muhammed b. Ömer b. Vâkıd (130-207/747-823), *Kitâbü'l-Megâzî*, thk. Marsden Jones, London 1966.
- ez-Zührî**, Muhammed b. Müslim b. Ubeydillah b. Şihâb (51-124), *el-Megâzî en-Nebeviyye*, thk. Süheyl Zekkâr, Dimaşk 1401/1981, Dârülfikr neşriyatı.